

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย

จัดทำโดย พลเอก ธิติชัย เทียนทอง
รหัส ๖๕๑๐๑๕

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๑๐
วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ
สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย

พลเอก ธิติชัย เทียนทอง^๑

บทนำ

ราชอาณาจักรสยาม ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข โดยกลุ่มบุคคลที่ใช้ชื่อว่าคณะราษฎร ประกอบไปด้วย พลเรือนและทหารจำนวนหนึ่งสำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ โดยประชาชนส่วนใหญ่ทั่วไปไม่ได้มีส่วนร่วม หลังจากนั้นได้มีรัฐธรรมนูญฉบับแรกในประวัติศาสตร์การเมืองไทย เรียกว่าพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ.๒๔๗๕ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามเป็นรัฐธรรมนูญฉบับถาวร โดยมีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี แต่การบริหารราชการแผ่นดินก็ประสบปัญหา จากความคิดที่แตกต่างกันในกลุ่มคณะราษฎร อีกทั้งประชาชนส่วนใหญ่ ยังขาดความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับแนวคิดประชาธิปไตยอย่างแท้จริง เนื่องจากขาดการศึกษา คุ่นชินกับระบบสังคมไทย แบบดั้งเดิม รวมทั้งระบอบอุปถัมภ์ แม้ประเทศไทย จะมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยมาเกือบ ๙๐ ปีแล้ว แต่ยังคงวนเวียนอยู่กับปัญหาเดิม ๆ มีปัญหาความเหลื่อมล้ำ การทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหาความยุติธรรมทางสังคม นำไปสู่การชุมนุมทางการเมืองที่ไม่เป็นไปตามกฎหมาย นำไปสู่ ความรุนแรงและนำไปสู่การรัฐประหารในที่สุด

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ตั้งแต่ฉบับแรกให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของ ประชาชน โดยเฉพาะการเลือกตั้ง แต่รัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๕๔๐ เป็นต้นมา จะให้ความสำคัญกับ การส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองและ การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐเพิ่มขึ้น โดยคำนึงถึงความคิดเห็นประชาชน ดังนั้นการสร้าง ความเข้าใจ ที่ถูกต้องในเรื่องสิทธิในการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เป็นไปตามกฎหมายจึงมีความสำคัญในระบบ ประชาธิปไตย และการพัฒนาไปสู่ประชาธิปไตยที่แท้จริง

สังคมไทย เป็นสังคมอุปถัมภ์ (Patronage System หรือ Patron - Client System) เป็น แกนสำคัญตั้งแต่สมัยโบราณ เนื่องจากคนมีภูมิหลังไม่เหมือนกัน มีโอกาสไม่เท่ากัน มีความสามารถ ไม่เท่ากัน จึงมีความแตกต่างกัน ใน ๔ ตัวแปร ได้แก่ อำนาจทางเศรษฐกิจ สถานะทางสังคม อำนาจ ทางการเมือง การบริหาร และค่านิยมที่สอดคล้องกับยุคสมัย ทำให้บุคคลบางกลุ่มกลายเป็นผู้อุปถัมภ์ ซึ่งผู้อุปถัมภ์ที่ดีก็พยายามช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส ให้ดำรงชีวิตในสังคมได้ ต่างคนต่างพึ่งพาอาศัยกัน

^๑ เสนาธิการทหาร

ระบบอุปถัมภ์ ประกอบด้วย คนที่เรียกว่า ชนชั้นสูง หรือผู้ปกครอง ซึ่งมาจากตัวแปรทั้ง ๔ ดังกล่าว และผู้ที่ด้อยกว่า ซึ่งเป็นบุคคลชั้นล่าง^๒

ผู้อุปถัมภ์บางส่วนมักจะมีอิทธิพลในการชี้แนะ บุคคลชั้นล่างในเรื่องต่างๆ รวมถึงอิทธิพลทางการเมือง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง ต่อมาเมื่อสังคมมีการพัฒนา ประชาชนมีการศึกษามากขึ้น ทั้งศึกษาในประเทศและต่างประเทศ มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีมากขึ้น โดยเฉพาะการติดต่อสื่อสารประชาชนได้รับรู้ข่าวสารและมีความตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้น จึงมีการเรียกร้องประชาธิปไตย เสรีภาพ ความเสมอภาค ความยุติธรรม ความถูกต้องและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

แนวคิดหลักประชาธิปไตย

๑. หลักประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญ

“ประชาธิปไตย” (Democracy) เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยกรีกโบราณ โดยมีรากศัพท์มาจากภาษากรีกคือ “Demokratia” ซึ่งมาจาก “Demos” แปลว่า ประชาชน “People” และคำว่า “Kratein” ที่แปลว่า การปกครอง (to rule) ดังนั้นคำว่า “ประชาธิปไตย” จึงแปลว่า “การปกครองโดยประชาชน” (Government by the People) ในสมัยกรีกยุคโบราณเมื่อกว่า ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว รัฐต่าง ๆ ในกรีกจะมีลักษณะเป็นนครรัฐ (City-State or Polis) โดยแต่ละนครรัฐเป็นอิสระต่อกันมีรูปแบบการปกครองของตนเองบางนครรัฐ เช่น สปาทาร์ (Spatter) ใช้รูปแบบเผด็จการ (Dictatorship) บางนครรัฐใช้รูปแบบการปกครองโดยประชาชนโดยตรง (Direct Democracy) เช่น ในนครรัฐเอเธนส์ (Athens) การปกครองในรัฐ Athens ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงว่า “ประชาธิปไตย” เป็นรูปแบบการปกครองที่เกิดขึ้นมาแล้วในอดีตโดยมี “สภาประชาชน” The General Assembly of Citizens or Ecclesia) ซึ่งสมาชิกแห่งนี้ประกอบด้วยพลเมืองชายที่มีอายุตั้งแต่ ๒๐ ปีขึ้นไป โดยมีหน้าที่หลักคือ การออกกฎหมาย และควบคุม การทำงานของฝ่ายบริหารด้านการทหาร การปกครอง และด้านต่างประเทศ จากหน้าที่ดังกล่าว จึงเห็นได้ชัดเจนว่าสภาประชาชนของนครรัฐเอเธนส์ จึงถือเป็น “สถาบันนิติบัญญัติ”

ความหมายประชาธิปไตย

๑. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช ๒๕๕๔ ให้ความหมายประชาธิปไตยว่าระบอบการปกครองที่ถือปวงชนเป็นใหญ่, การถือเสียงข้างมากเป็นใหญ่ (ส. ประชา + ป. อธิปไตย.ย)^๓ ส่วนคำว่าระบอบหมายถึงแบบอย่างธรรมเนียมระเบียบการปกครองดังนั้น คำว่าระบอบประชาธิปไตยหมายความว่าแบบอย่างหรือธรรมเนียมการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่

^๒ ปฎิมากรณ์ อรรถนันท์, สัญญา เคนาภูมิ โพธิ์สิงห์.(๒๕๖๐) วัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาประชาธิปไตย.วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๐)

^๓ <http://www.royin.go.tvdconyhubebewe>

คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์รัฐศาสตร์ได้บัญญัติ “ประชาธิปไตย” มาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า democracy ว่าคำนี้มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกโบราณ คือ คำว่า demos หมายถึง ประชาชนและ kratos หมายถึง อำนาจปกครอง ดังนั้นประชาธิปไตย จึงหมายถึงการปกครองที่ประชาชนเป็นผู้มีอำนาจปกครองหรือการปกครองด้วยตนเองโดยตรงเมื่อมีจำนวนมาก จึงต้องใช้ระบบการเลือกตั้งผู้แทนเพื่อใช้อำนาจแทนประชาชน การปกครองระบอบประชาธิปไตยแบ่งออกเป็นหลายระบบ ระบบที่สำคัญ ได้แก่ การปกครองระบบรัฐสภา (parliamentary government) เป็นการปกครองที่ฝ่ายบริหาร และฝ่ายนิติบัญญัติแยกออกจากกัน แต่ก็ยังมีความเกี่ยวพันกัน และการปกครองระบบประธานาธิบดี (presidential government) เป็นการปกครองที่แยกฝ่ายบริหารออกเป็นอิสระจากฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายนิติบัญญัติไม่มีอำนาจควบคุมฝ่ายบริหาร^๔

๒. ความหลากหลายของความหมาย^๕ ประชาธิปไตย คือ รูปแบบของการปกครองรูปแบบหนึ่ง แต่มีความแตกต่างกันในรายละเอียด

๑) ประชาธิปไตยโดยตรง คือประชาชนตัดสินใจทางการเมืองโดยตรง เสียงข้างมากเป็นฝ่ายชนะ

๒) ประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน คือประชาชนตัดสินใจทางการเมืองโดยผ่านทางผู้แทนซึ่งประชาชนเลือก และผู้แทนต้องรับผิดชอบต่อประชาชน

๓) ประชาธิปไตยแบบมีรัฐธรรมนูญ คือประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน แต่การใช้อำนาจตัดสินใจอยู่ในขอบเขตจำกัด แห่งรัฐธรรมนูญ

๔) ประชาธิปไตยทางสังคมและเศรษฐกิจ คือรูปแบบของการปกครองที่มุ่งกระจายความเท่าเทียมกันทางสังคมและเศรษฐกิจโดยไม่คำนึงถึงรูปแบบที่เคร่งครัด

๕) ประชาธิปไตยแบบคอมมิวนิสต์คือรูปแบบการปกครองที่ไม่ได้มุ่งถึงวิธีการตัดสินใจทางการเมืองโดยประชาชน แต่หมายถึงรูปแบบการปกครองที่สามารถนำนโยบายไปปฏิบัติเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนข้างมาก

หลักประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อในความสำคัญและศักดิ์ศรีของปัจเจกบุคคล ความเชื่อในความเสมอภาคของมนุษย์ และความเชื่อในความจำเป็นที่จะต้องมีความเป็นอิสระเสรีประชาธิปไตย จึงประกอบด้วยหลักการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

^๔ วิชา ชินบุตร, รัฐธรรมนูญกับระบอบประชาธิปไตย, ขวามรามคำแหง ปีที่ ๔๐ ฉบับที่ ๖ วันที่ ๒๔-๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๓, หน้า ๖

^๕ อมร รักษาสิทธิ์, ศาสตราจารย์ ดร., ประชาธิปไตย : อุดมการณ์ หลักการและแบบอย่างการปกครองหลายประเทศ, สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๕๓ หน้า ๓๒-๓๔

๑. เสรีภาพ (Liberty) คือ อิสรภาพของบุคคลที่จะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งตามความประสงค์ของตนโดยไม่อยู่ภายใต้การกดขี่ของรัฐ เว้นแต่อยู่ภายใต้กรอบกติกากฎหมายกำหนดไว้เพื่อป้องกันการล่วงละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ในหลักประชาธิปไตย เสรีภาพคือ ภัยแก่สำคัญที่จะนำไปสู่ความก้าวหน้าของสังคม

๒. ความเสมอภาค (Equality) ความเท่าเทียมกันของคนในสังคม เป็นความเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ และเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมเหมือนกัน มีศักดิ์ศรีเกียรติยศและมีคุณค่าในความเป็นคนอย่างเดียวกัน ซึ่งความเสมอภาคประกอบไปด้วย

- ๑) ความเสมอภาคในความเป็นมนุษย์
- ๒) ความเสมอภาคตามกฎหมาย
- ๓) ความเสมอภาคในด้านโอกาส
- ๔) ความเสมอภาคในทางการเมือง
- ๕) ความเสมอภาคในการใช้สิทธิเลือกตั้ง
- ๖) ความเสมอภาคในการสมัครรับเลือกตั้ง
- ๗) ความเสมอภาคในทางเศรษฐกิจ

๓. อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (Popular Sovereignty) คือปัจจัยที่เชื่อว่าสังคมก่อตั้งขึ้นโดยความยินยอมของประชาชน ในการที่จะให้อำนาจอธิปไตยของสังคมส่วนรวมเข้ามาแทนที่เสรีภาพธรรมชาติ โดยทุกคนจะมีส่วนในอธิปไตยนั้น ๆ เท่าเทียมกันตามหลักการนี้ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยจึงเป็นการปกครองที่ประชาชนเป็นทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองในระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากผู้ปกครองมาจากการเลือกตั้งโดยยึดหลักการเสียงข้างมากจึงมีสิทธิอำนาจอันชอบธรรมในการปกครองประเทศเพราะได้รับสิทธิจากผู้ถูกปกครองโดยตรง

๔. หลักการเสียงข้างมากที่คุ้มครองเสียงข้างน้อย (The Rule of Majority) เนื่องจากในระบอบประชาธิปไตย ประชาชนทุกคนมีสิทธิในการตัดสินใจปัญหาบ้านเมืองไม่ว่าจะโดยตรงหรือผ่านผู้แทนราษฎร ซึ่งในความเป็นจริงประชาชนทุกคนย่อมมีความคิดเห็นไม่ตรงกันดังนั้นเพื่อเป็นการตัดสินใจปัญหา จึงต้องยึดเสียงข้างมากที่มีต่อเรื่องนั้น ๆ เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ ถึงอย่างไรก็ตาม เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของเสียงข้างน้อย หลักประชาธิปไตยจึงต้องประกอบด้วยหลักการคุ้มครองเสียงข้างน้อย (minority right) ด้วย ทั้งนี้การตัดสินใจโดยล่วงละเมิดสิทธิพื้นฐานของเสียงข้างน้อยถือว่าการปกครองโดยระบอบเผด็จการเสียงข้างมาก (Dictatorship of the Majority)

รูปแบบของการปกครองระบอบประชาธิปไตย

พัฒนาการของประชาธิปไตยในสังคมไทย

แนวความคิดเปลี่ยนแปลงการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่การปกครองในระบอบประชาธิปไตย เป็นแนวคิดที่จำกัดอยู่ในกลุ่มชนชั้นนำหรือปัญญาชนที่ได้รับการศึกษามาจากประเทศตะวันตก ซึ่งคนกลุ่มนี้ได้พยายามเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาตั้งแต่ในครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อเนื่องมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

การปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ ๕ การปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีสาระสำคัญคือ การจัดตั้งรัฐชาติแบบทันสมัย การปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดิน การจัดตั้งระบบราชการแบบใหม่ การพัฒนาส่วนโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การคมนาคม และการสื่อสาร การใช้วิทยาการโลกตะวันตกในการพัฒนาประเทศ การเปิดประเทศไปสู่อารยธรรมตะวันตกในด้านความคิด ล้วนเป็นการแปรเปลี่ยนสยามประเทศ จากราชอาณาจักรโบราณไปสู่ความเป็นรัฐชาติแบบทันสมัย มีระบบการปกครองและการบริหารที่มั่นคงมีเอกลักษณ์ในแง่ความเป็นชาติเด่นชัดขึ้น ข้อสำคัญที่สุดคือ ความสามารถที่นำประเทศให้รอดพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้นของมหาอำนาจตะวันตก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระบรมราชาธิบายถึงข้อดีและข้อเสียของระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญไว้ในจดหมายเหตुरายวันส่วนพระองค์ เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ โดยมีสาระสำคัญดังนี้^๖

ข้อดี ระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญจะส่งผลให้อำนาจการปกครองไม่ได้ตกอยู่กับบุคคลเพียงคนเดียวประชาชนมีสิทธิมีเสียงในการปกครองชาติบ้านเมืองและไม่ต้องมีความเสี่ยงในด้านคุณสมบัติของกษัตริย์ผู้ปกครอง

ข้อเสีย ทรงอธิบายไว้ว่า

๑. หากประชาชนยังไม่พร้อม โดยไม่มีความรู้เพียงพอต่อการปกครองตนเองได้ก็อาจสร้างมติมหาชนในทางที่ผิด ซึ่งอาจจะเป็นผลร้ายแก่ประเทศชาติได้

๒. หากประชาชนไม่รู้จักและไม่เข้าใจการเลือกตั้ง จะไม่อาจเลือกคนดีเข้าสภา แต่จะเลือกเพราะมีคนมาชักจูงและติดสินบน จนทำให้ประชาธิปไตยกลายเป็นคณาธิปไตย^๗

^๖ วิลาสินี สิทธิโสภณม “เหตุการณ์ ร.ศ. ๑๓๐ ฐานข้อมูลการเมืองการปกครอง สถาบันพระปกเกล้า. สืบค้นข้อมูล ณ วันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๓. เว็บไซต์ <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title>

^๗ วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, “๗๒ ปี แห่งพัฒนาการของระบอบรัฐธรรมนูญไทย : สภาวะความล้มเหลวในการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย” วารสารสถาบันพระปกเกล้า ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม) หน้า ๗๗

๓. การปกครองในระบอบประชาธิปไตยต้องอาศัยนักการเมืองหมุนเวียนมาบริหารประเทศ หากมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อยครั้ง การดำเนินนโยบายย่อมไม่ต่อเนื่อง

๔. พรรคการเมืองที่ผลิตกันเป็นรัฐบาล ทำให้อำนาจมีได้อยู่ในมือประชาชนอย่างแท้จริง เพราะพรรคการเมืองที่มีทุนมากก็อาจล่อใจประชาชนเพื่อให้เลือกพรรคของตนได้ ทำให้อำนาจอยู่กับคนบางกลุ่มโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่บริจาคเงินให้แก่พรรคการเมืองมากที่สุด ก็มักจะมีอำนาจมากที่สุด การลงมติใด ๆ ก็จะเป็นไปตามความประสงค์ของคนกลุ่มนั้น ประชาชนจึงไม่ได้รับประโยชน์ แต่อย่างไรใด

๕. การมีรัฐสภาไม่สามารถแก้ไขปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวงให้หมดไป เพราะตราบไต่ที่ผู้มีอำนาจยังมีทางเลือกให้บำเหน็จใครตามใจชอบก็ย่อมมีคนสอพลอและหัวประจบ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังได้ทรงริเริ่มจัดตั้งเมืองสมมติ เพื่อทดลองใช้การปกครองในระบอบประชาธิปไตย ชื่อว่า “ดุสิตธานี” ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๖๑ อีกด้วย

๖. ประชาธิปไตยในระยะเริ่มต้น^๔ คณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ อาจกล่าวได้ว่า คณะราษฎรสามารถครอบครองอำนาจการบริหารประเทศได้นานถึง ๒๕ ปี กล่าวคือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ - พ.ศ. ๒๕๐๐ แม้จะมีการผลัดเปลี่ยนอำนาจกันหลายรัฐบาล แต่ส่วนใหญ่บุคคลสำคัญในคณะราษฎรเป็นผู้ยึดกุมอำนาจการบริหารแผ่นดินทั้งสิ้น ถึงแม้ลักษณะการบริหารประเทศจะมีลักษณะอำนาจนิยมสูง แต่ก็ยังแฝงไว้ด้วยอุดมการณ์ประชาธิปไตย กล่าวคือ ผู้นำรัฐบาลได้พยายามที่จะปรับปรุงโครงสร้างทางการเมืองการปกครองให้สอดคล้องกับประชาธิปไตย แต่ความพยายามดังกล่าว ไม่ค่อยประสบความสำเร็จ เพราะชนชั้นปกครองส่วนใหญ่มีความคิดแบบอำนาจนิยม และไม่ไว้ใจให้ประชาชนมีอำนาจปกครองตนเอง

การปกครองในยุคต้นของการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย อาจกล่าวได้ว่าเป็นประชาธิปไตยแต่เพียงรูปแบบเท่านั้น แต่เนื้อหามิได้เป็นประชาธิปไตย เพราะเนื้อหาที่แท้จริงกลับมีลักษณะอมาตยาธิปไตย (Bureaucratic Polity) คือ การปกครองของข้าราชการโดยข้าราชการและเพื่อข้าราชการ เป็นสำคัญ

ยุคของคณะราษฎรสิ้นสุดลงเมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการรัฐประหารเมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๐๐ เป็นเหตุให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ต้องหลบหนีออกจากประเทศไทย โดยเดินทางผ่านไปทางเขมรและเข้าลี้ภัยทางการเมืองอยู่ในประเทศญี่ปุ่น

๗. ประชาธิปไตยได้ระบอบฟอซุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ^๕ ภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ การเมืองการปกครองของไทยก็ตกอยู่ภายใต้ระบอบเผด็จการอำนาจนิยมแบบสมบูรณเบ็ดเสร็จ กล่าวคือ จอมพลสฤษดิ์ ใช้อำนาจของหัวหน้าคณะปฏิวัติในการปกครองประเทศ และเป็นอำนาจสูงสุดแต่เพียงผู้เดียว นอกจากนี้ ยังยกเลิกสถาบันการเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่คณะราษฎรจัดตั้งไว้ทั้งหมด และ

^๔ สมบัติ อารังธัญวงศ์, ๒๕๓๙, การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา, สำนักพิมพ์เสมาธรรม, กรุงเทพมหานคร, หน้า ๓๐๖-๓๐๗

^๕ ทักษิณ เฉลิมเตียรณ, ๒๕๒๖, การเมืองระบอบฟอซุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพมหานคร

ประกาศใช้กฎอัยการศึกห้ามมิให้ประชาชนชุมนุมทางการเมืองเกิน ๕ คน กล่าวได้ว่าภายใต้การปกครองของ จอมพลสฤษดิ์ สิทธิเสรีภาพทางการเมืองของประชาชนถูกยกเลิกทั้งหมด แม้กระทั่งการจัดตั้งสมาคมหรือชมรมต่างๆ ก็กำหนดไว้ชัดเจนว่าห้ามยุ่งเกี่ยวกับการเมือง

รูปแบบการปกครองของ จอมพลสฤษดิ์ นี้ได้รับการขนานนามว่า เป็นการปกครองระบอบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ อันมีลักษณะสำคัญคือ จอมพลสฤษดิ์ เปรียบเสมือนพ่อขุนหรือผู้ปกครองที่มีความเมตตากรุณา ซึ่งให้ความชอบธรรมแก่ระบบเผด็จการในรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพ่อผู้เมตตา กับลูกที่ว่่านอนสอนง่าย การปกครองในรูปแบบนี้อำนาจอธิปไตยในการปกครองเป็นของบิดาคือจอมพลสฤษดิ์ แต่เพียงผู้เดียว ลูกหรือประชาชนมีหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งเท่านั้น ผู้ใดต่อต้านหรือฝ่าฝืนจะถูกลงโทษอย่างเด็ดขาด ความเห็นและการกระทำของบิดาหรือผู้ปกครองคือปากคิต

เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ จอมพลถนอม กิตติขจร ก็ได้สืบทอดอำนาจเผด็จการต่อเนื่องมาจนถึงวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ กล่าวได้ว่า ภายระบอบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการนี้ระบอบประชาธิปไตยได้ถูกกำจัดไปโดยสิ้นเชิง เป็นยุคสมัยที่ประชาชนไม่มีสิทธิและเสรีภาพใดๆ ทางการเมือง

การพัฒนาประชาธิปไตยของไทย

ประชาธิปไตยช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๙ - ๒๕๔๔

ช่วงเวลาปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ถึง พ.ศ. ๒๕๑๙ เป็นช่วงที่มีความผันผวนในระดับภูมิภาคอย่างมาก การเปลี่ยนแปลงประเทศข้างเคียง คือ ลาว กัมพูชา ภายหลังจากสงครามเวียดนาม (พ.ศ. ๒๔๙๘ - พ.ศ. ๒๕๑๘) สร้างความวิตกต่อจากคอมมิวนิสต์ ซึ่งรัฐบาลเกรงว่าประเทศไทย อาจจะถูกเป็นเป้าหมายการเปลี่ยนแปลงต่อไป มีความขัดแย้งภายในประเทศภายใต้แนวคิดกลุ่มอนุรักษ์นิยมและกลุ่มสังคมนิยม รวมทั้งความขัดแย้งทางด้านความคิดในชนบท ตลอดจนกลุ่มความขัดแย้งของชนชั้นนำทางอำนาจและกลุ่มทหารที่พยายามสร้างเงื่อนไขในการยึดอำนาจ และความพยายามเดินทางกลับเข้าประเทศของจอมพลถนอม และจอมพลประภาส เป็นชนวนทำให้เกิดการประท้วงของนักศึกษาจนเกิดความรุนแรง พล.ร.อ. สงัด ชลออยู่ จึงนำกองกำลังเข้าทำการรัฐประหารยึดอำนาจจาก ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้โปรดเกล้าให้ นายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี หลังจากนั้นได้เกิดการยึดอำนาจอีกครั้งโดย พล.ร.อ. สงัด ชลออยู่ และกลุ่มคณะรัฐประหารได้ผลักดันให้ พล.อ. เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี เนื่องจากมีความขัดแย้งในกลุ่มผู้ยึดอำนาจด้วยตัวเอง และให้มีการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๒๑ ที่ถูกขนานนามว่า “รัฐธรรมนูญครึ่งใบ” เพราะมีการจัดวางดุลอำนาจระหว่างกองทัพกับฝ่ายการเมือง เพื่อให้กองทัพสามารถบังคับทิศทางทางการเมืองได้ ต่อมาเมื่อ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ภายใต้อำนาจสนับสนุนของฝ่ายกองทัพและฝ่ายการเมืองได้ขึ้นเป็น

นายกรัฐมนตรี ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๓ ถึง พ.ศ. ๒๕๓๑ หลังจากนั้นก็ได้ลาออก โดย พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ได้รับตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีคนถัดมา ก่อนถูกรัฐประหาร โดย พล.อ. สุจินดา คราประยูร หัวหน้าคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ด้วยข้อหาทุจริตและแทรกแซง การแต่งตั้งข้าราชการ และแต่งตั้ง นายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี ภายหลังได้มีการจัดการเลือกตั้งโดยใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปีพุทธศักราช ๒๕๓๙ (ฉบับร่างใหม่) มีความพยายามจะนำ พล.อ. สุจินดา ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี ส่งผลให้ประชาชนไม่พอใจเป็นอย่างมาก ว่าเป็นการสืบทอดอำนาจนำไปสู่การชุมนุมต่อต้านในเดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ (พฤษภาทมิฬ) ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ได้โปรดเกล้าให้ นายอานันท์ ปันยารชุน กลับมาเป็น นายกรัฐมนตรีอีกสมัยหนึ่งตามคำทูลเสนอของประธานสภาผู้แทนราษฎร นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ อันนำไปสู่การริเริ่มการปฏิรูปการเมืองอย่างแท้จริง และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ ถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนฉบับแรก

ประชาธิปไตยช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๔ – ๒๕๖๓

การเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ซึ่งประกอบด้วยข้อกำหนดเกี่ยวกับการควบคุมพฤติกรรมของนักการเมือง การเพิ่มสิทธิเสรีภาพของประชาชน ระบบการตรวจสอบ และถ่วงดุลอำนาจขององค์กร การเมือง การจัดตั้งองค์กรอิสระ การจัดตั้งองค์กรตุลาการรัฐธรรมนูญ มีผลทำให้องค์กรการเมือง มีประสิทธิภาพ และทำให้ฝ่ายบริหารสามารถบริหารนโยบายได้ โดยมีความเป็นผู้นำทางการเมืองที่เข้มแข็ง การปรากฏขึ้นของพรรคไทยรักไทย ที่ได้รับเลือกเป็นรัฐบาลเสียงข้างมากแต่เพียงพรรคเดียว ทำให้นายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร มีอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินได้อย่างเข้มแข็งอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน สามารถจัดตั้งรัฐบาลพรรคเดียวถึงสองสมัยในการเลือกตั้งทั่วไป ในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ และ พ.ศ. ๒๕๔๘ เพื่อสานต่อนโยบายได้อย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ประชาชนส่วนหนึ่งเริ่มมีความไม่พอใจ จากการที่รัฐบาล นายทักษิณ บริหารราชการแผ่นดินโดยถือเอาเสียงส่วนใหญ่ โดยละเลยเสียงส่วนน้อย ในการทักท้วงวิธีการบริหารราชการที่เอื้อประโยชน์ให้คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งและการเข้าแทรกแซงองค์กรอิสระ ที่มีหน้าที่ตรวจสอบพฤติกรรมของนักการเมือง จนขยายผลไปสู่การต่อสู้ทางการเมืองที่ไม่ต้องการ นายทักษิณ ชินวัตร นำไปสู่การรัฐประหารโดย พล.อ. สนธิ บุญยรัตกลิน ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ และ ทูลเกล้าเสนอ พล.อ. สุรยุทธ์ จุลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี หลังจากนั้นมีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ในการเพิ่มอำนาจการตรวจสอบขององค์กรอิสระ มีการจัดตั้งศาลรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตามความนิยมในพรรคไทยรักไทยยังคงมีความเหนียวแน่น จากความนิยม นายทักษิณ ชินวัตร ส่งผลให้พรรคพลังประชาชน (อดีตพรรคไทยรักไทย) ยังคงได้รับการเลือกตั้ง โดยมี นายสมัคร สุขทรเวช เป็น นายกรัฐมนตรี ต่อเนื่องด้วย นายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี ในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ จนกระทั่งถึงยุคสมัยของ นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ดำรงตำแหน่ง

เป็นนายกรัฐมนตรี ในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้มีการชุมนุมต่อต้านในความพยายามที่จะผ่านกฎหมายนิรโทษกรรมให้ นายทักษิณ ชินวัตร ของรัฐบาล นางสาวยิ่งลักษณ์ ประชาชนเริ่มแบ่งเป็นสองฝ่ายคือฝ่ายที่สนับสนุนรัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ กับฝ่ายต่อต้านความพยายามในการนำ นายทักษิณ ชินวัตรกลับมาจนเกิดการรัฐประหารอีกครั้ง โดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ นำโดย พล.อ. ประยุทธ์ จันทร์โอชา และได้เริ่มต้นร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับปัจจุบัน คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐

ดังที่ปรากฏในแต่ละช่วงของการเปลี่ยนแปลงทั้งช่วงยุคสมัยที่ผ่านมา มีการรัฐประหารทั้งสิ้น ๑๓ ครั้ง มีรัฐธรรมนูญ ๒๐ ฉบับ ซึ่งสามารถสรุปได้ถึงสถานการณ์ ปัจจัย และเหตุผลของการรัฐประหารในแต่ละครั้ง ดังนี้

๑. ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๕๐๐ การสิ้นสุดของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และระบอบใหม่ “ประชาธิปไตย” ยังไม่สามารถสถาปนาได้อย่างมั่นคง อีกทั้งยังคงมีความขัดแย้งระหว่างฝ่ายจารีตนิยมกับฝ่ายประชาธิปไตย

๒. ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๑๙ ซึ่งเป็นยุคของประชาธิปไตย รัฐบาลมีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดภายใต้สถานการณ์ภายนอกประเทศที่มีการเปลี่ยนแปลง ประชาชนไร้ซึ่งสิทธิและเสรีภาพในการแสดงออกทางการเมือง

๓. ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๙ - ๒๕๔๔ การแย่งชิงอำนาจและความขัดแย้งของกองทัพ ในการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน การควบคุมทิศทางฝ่ายการเมือง และปัญหาเรื่องคอร์รัปชันของฝ่ายการเมือง

๔. ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๔ - ๒๕๔๙ ปรากฏการณ์รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน ภาคการเมืองมีความมั่นคง แข็งแรงอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน นำไปสู่เผด็จการเสียงข้างมากของพรรคการเมือง การละเลยเพิกเฉยต่อเสียงข้างน้อย

๕. ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๗ มีการรัฐประหาร โดย พล.อ. สนธิ บุญยรัตกลิน และ ทูลเกล้าให้ พล.อ. สุรยุทธ์ จุลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ คือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ได้เพิ่มอำนาจในการตรวจสอบ แต่ความนิยมของ นายทักษิณ ชินวัตร ยังคงเหนียวแน่น ฝ่ายนายทักษิณ จึงได้รับเลือกตั้งและได้เป็นนายกรัฐมนตรี ต่อเนื่องกันถึง ๓ ครั้ง ท่ามกลางความเห็นต่างและความขัดแย้งทางการเมือง

๖. ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๕๗ - ๒๕๖๔ จากสถานการณ์ความขัดแย้งที่รุนแรง ในห้วงที่ผ่านมา นำไปสู่การใช้กำลังของมวลชนทั้งสองฝ่าย ทำให้เกิดปัญหาการดำเนินการทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ทำให้เกิดการรัฐประหาร โดย พล.อ. ประยุทธ์ จันทร์โอชา จากการร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๕๖๐ และการประกาศใช้ยุทธศาสตร์ชาติ ทำให้ถูกฝ่ายค้านมองว่าต้องการสืบทอดอำนาจ

การมีส่วนร่วมของประชาชน

ความหมายของการมีส่วนร่วมในมุมมองของนักวิชาการได้มีการให้ความคำนิยามไว้ในหลายความหมาย แต่ไม่ว่าคำนิยามจะกำหนดอย่างไร หัวใจสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน ก็ยังให้ความสำคัญกับการแสดงความคิดเห็นของประชาชนในรูปแบบต่างๆ เป็นหลัก โดยในที่นี้ขอยกตัวอย่างความเห็นของหน่วยงานและนักวิชาการที่ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับเรื่องการมีส่วนร่วมไว้ อาทิ

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง ระบุว่า การมีส่วนร่วม คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ไม่ว่าจะ เป็นทางตรงหรือทางอ้อมในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ในสิ่งที่มีผลกระทบต่อตนเองหรือชุมชน^{๑๐}

ปัทมา สุปก่าปิง ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ในรายงานการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ ว่าหมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิในกระบวนการนโยบายสาธารณะทั้งในด้านการให้และรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การให้ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะ การร่วมตัดสินใจทั้งในขั้นตอนการริเริ่มนโยบาย การจัดทำแผนงาน โครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการปฏิบัติการติดตามและประเมินผลตามนโยบายแผนงานโครงการหรือกิจกรรมนั้น^{๑๑}

การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) เป็นกระบวนการที่สาธารณชนมีความเป็นห่วงกังวล มีความต้องการและมีทัศนคติที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐบาลตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมของประชาชน มีความหมายใน ๒ ลักษณะ กล่าวคือ การมีส่วนร่วมในลักษณะเป็น ๔ กระบวนการของการพัฒนาโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ความหมายในอีกลักษณะคือ การรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน^{๑๒} การมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตยเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงทัศนะ และมีส่วนตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ที่จะมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ประชาชนเอง ปัญหาและความต้องการของประชาชนจึงจะได้รับการตอบสนองด้วยการมีส่วนร่วมเป็นการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น^{๑๓}

^{๑๐} สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง การมีส่วนร่วม [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : https://www.ect.go.th/ewt/ewt_ect_th/news_page.php?id=767 (วันที่ค้นข้อมูล ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๖๑)

^{๑๑} บวรศักดิ์ อวรรณโณ และคณะ, รายงานการศึกษา เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : บริษัท เอ.พี.กราฟฟิค ดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๔, หน้า ๑๘

^{๑๒} ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, กระบวนการพัฒนาและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), หน้า ๑๕.

^{๑๓} บวรศักดิ์ อวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล, เรื่องเดิม หน้า ๑๐

จุดมุ่งหมายของกระบวนการมีส่วนร่วมคือ การให้ข้อมูลต่อสาธารณชนและให้สาธารณชนแสดงความคิดเห็นต่อนโยบายของรัฐและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา เพื่อหาทางออกที่ดีที่สุดสำหรับประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนตามระบอบประชาธิปไตย

หลักการ รูปแบบ และกระบวนการมีส่วนร่วม ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเป็นการกระจายอำนาจ เป็นประชาธิปไตยอย่างกว้างซึ่งอาจสรุปหลักการของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมได้คือการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเมืองและการบริหารมีการกระจายอำนาจในการตัดสินใจและการจัดสรรทรัพยากรให้เท่าเทียมกัน มีโครงสร้างการทำงานที่สามารถตรวจสอบได้ และการมีส่วนร่วมของประชาชนมีทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ^{๑๔} สำหรับวิธีการแบ่งระดับชั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจแบ่งได้หลายวิธีจากต่ำสุดไปสูงสุด เช่น ระดับการให้ข้อมูล ระดับการปรึกษาหารือ ระดับการร่วมปฏิบัติ หรือระดับการควบคุมโดยประชาชน ซึ่งถือเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับสูงสุด^{๑๕}

การมีส่วนร่วมของพลเรือนมีความสำคัญในการสร้างประชาธิปไตยอย่างยั่งยืน และส่งเสริมธรรมาภิบาล ตลอดจนการบริหารงานของบ้านเมือง หากการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้นเพียงใดก็จะช่วยให้มีการตรวจสอบการทำงานของผู้บริหาร และทำให้ผู้บริหารมีความรับผิดชอบต่อสังคมมากยิ่งขึ้นเท่านั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงถือเป็นการป้องกันมิให้นักการเมืองกำหนดนโยบายที่ไม่เหมาะสมหรือไม่สอดคล้องกับปัญหาความต้องการของประชาชน นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชนยังเป็นการสร้างความมั่นใจว่า ประชาชนจะมีคนรับฟังหรือมีการตอบสนอง

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นกระบวนการสื่อสารสองทางที่มีเป้าหมายโดยรวมเพื่อจะให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน ซึ่งเป้าหมายของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก็คือ การให้ข้อมูลต่อสาธารณชนและให้สาธารณชนแสดงความคิดเห็นต่อโครงการที่นำเสนอหรือนโยบายของรัฐ และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเพื่อหาทางออกที่ดีที่สุด สำหรับทุกๆ คน ซึ่งถือเป็นรากฐานที่สำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

การมีส่วนร่วมของประชาชนมีประโยชน์ดังนี้

๑. คุณภาพของการตัดสินใจดีขึ้น เนื่องจากกระบวนการปรึกษาหารือกับสาธารณชนจะช่วยสร้างความกระจ่างให้กับวัตถุประสงค์และความต้องการของโครงการหรือนโยบาย และบ่อยครั้งที่การมีส่วนร่วมของประชาชนนำมาสู่การพิจารณาทางเลือกใหม่ ๆ ที่น่าจะเป็นคำตอบที่มีประสิทธิผลที่สุดได้

^{๑๔} บวรศักดิ์ อวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล, เรื่องเดิม หน้า ๓๑

^{๑๕} บวรศักดิ์ อวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล, เรื่องเดิม หน้า ๒๕

๒. ใช้ต้นทุนน้อยและลดความล่าช้า แม้ว่าการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมจะต้องใช้เวลาและมีค่าใช้จ่ายมากกว่าการตัดสินใจฝ่ายเดียว แต่การตัดสินใจฝ่ายเดียวที่ไม่คำนึงถึงความต้องการแท้จริงของประชาชนนั้น อาจนำมาซึ่งการโต้แย้งคัดค้านหรือการฟ้องร้องกัน อันทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงในระยะยาว เกิดความล่าช้า และความล้มเหลวของโครงการได้ในที่สุด

๓. การสร้างฉันทามติ การมีส่วนร่วมของประชาชนจะสร้างข้อตกลงและข้อผูกพันอย่างมั่นคงในระยะยาวระหว่างกลุ่มที่มีความแตกต่างกัน ช่วยสร้างความเข้าใจระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ลดข้อโต้แย้งทางการเมืองและช่วยให้เกิดความชอบธรรมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล^{๑๖}

๔. การนำไปปฏิบัติง่ายขึ้น การเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจทำให้ประชาชนมีความรู้สึกของการเป็นเจ้าของการตัดสินใจนั้น และทันทีที่การตัดสินใจได้เกิดขึ้น พวกเขาก็อยากเห็นมันเกิดผลในทางปฏิบัติ และยังอาจเข้ามาช่วยกันอย่างกระตือรือร้นอีกด้วย

๕. การหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าที่เลวร้ายที่สุด เพราะการเปิดโอกาสให้ฝ่ายต่างๆ เข้ามาแสดงความต้องการและข้อห่วงกังวลตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ จะช่วยลดโอกาสของการโต้แย้งและการแบ่งฝ่ายที่จะเป็นปัจจัยให้เกิดการเผชิญหน้าอย่างรุนแรงได้

๖. การคงไว้ซึ่งความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม เนื่องจากกระบวนการตัดสินใจที่โปร่งใสและเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม จะสร้างความน่าเชื่อถือต่อสาธารณชนและเกิดความชอบธรรมโดยเฉพาะเมื่อต้องมีการตัดสินใจในเรื่องที่มีการโต้แย้งกัน

๗. การคาดการณ์ความห่วงกังวลและทัศนคติของสาธารณชน เพราะเมื่อเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องได้มาทำงานร่วมกับสาธารณชนในกระบวนการมีส่วนร่วม พวกเขาจะได้รับรู้ถึงความห่วงกังวล และมุมมองของสาธารณชนต่อการทำงานขององค์กร ซึ่งจะช่วยให้เจ้าหน้าที่สามารถคาดการณ์ปฏิกิริยาตอบสนองของสาธารณชนต่อกระบวนการและการตัดสินใจขององค์กรได้

๘. การพัฒนาภาคประชาสังคม ประโยชน์อย่างหนึ่งของการมีส่วนร่วมของประชาชนคือทำให้ประชาชนมีความรู้ทั้งในส่วนของเนื้อหาโครงการและกระบวนการตัดสินใจของรัฐ รวมทั้งเป็นการฝึกอบรมผู้นำ และทำให้ประชาชนได้เรียนรู้ทักษะการทำงานร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพในอนาคต

^{๑๖} เจมส์ แอล. เครย์ตัน. คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน การตัดสินใจที่ดีกว่าโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม. แปลโดย ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์. ดร. ถวิลวดี บุรีกุล, ผศดร.เมธิศา พงษ์ศักดิ์ศรี, ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริภรณ์ ออฟเซ็ท, ๒๕๕๑ หน้า ๒๑ - ๒๕

การมีส่วนร่วมของประชาชนควรมีเงื่อนไขพื้นฐาน ดังนี้^{๑๗}

๑. การมีอิสรภาพในการเข้าร่วม หมายถึง การเข้าร่วมต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ
๒. ความเสมอภาคในการเข้าร่วมกิจกรรม หมายถึง ทุกคนที่เข้าร่วมต้องมีสิทธิเท่าเทียมกัน
๓. ผู้เข้าร่วมต้องมีความสามารถที่จะเข้าร่วมกิจกรรม หมายถึง มีความเข้าใจในเรื่องนั้นๆ แต่หากกิจกรรมที่กำหนดไว้มีความซับซ้อนเกินความสามารถของกลุ่มเป้าหมาย ก็จะต้องมีการพัฒนาศักยภาพให้พวกเขาสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้

ระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชน^{๑๘}

การแบ่งระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจแบ่งได้หลายวิธี ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และความละเอียดของการแบ่งเป็นสำคัญ โดยมีข้อพึงสังเกตคือ ถ้าระดับการมีส่วนร่วมต่ำ จำนวนประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมจะมาก และยิ่งระดับการมีส่วนร่วมสูงขึ้นเพียงใด จำนวนประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมก็จะลดลงตามลำดับ ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนเรียงตามลำดับจากต่ำสุดไปหาสูงสุด ได้แก่

๑. **ระดับการให้ข้อมูล** เป็นระดับต่ำสุด และเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดของการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้วางแผนโครงการกับประชาชน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ข้อมูลแก่ประชาชน โดยวิธีการต่างๆ เช่น การแถลงข่าว การแจกข่าวสาร และการแสดงนิทรรศการ เป็นต้น แต่ไม่เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นหรือเข้ามาเกี่ยวข้องใดๆ

๒. **ระดับการเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน** เป็นระดับขั้นที่สูงกว่าระดับแรก กล่าวคือผู้วางแผนโครงการจะเชิญชวนให้ประชาชนแสดงความคิดเห็น เพื่อเป็นข้อมูลในการประเมินข้อดีข้อเสียของโครงการอย่างชัดเจนมากขึ้น เช่น การจัดทำแบบสอบถามก่อนริเริ่มโครงการต่างๆ หรือการบรรยายและเปิดโอกาสให้ผู้ฟังแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการนั้นๆ เป็นต้น

๓. **ระดับการปรึกษาหารือ** เป็นการเจรจาอย่างเป็นทางการระหว่างผู้วางแผนโครงการและประชาชน เพื่อประเมินความก้าวหน้าหรือระบุประเด็นข้อสงสัยต่างๆ เช่น การจัดประชุม การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ และการเปิดกว้างรับฟังความคิดเห็น เป็นต้น

๔. **ระดับการวางแผนร่วมกัน** เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่ผู้วางแผนโครงการกับประชาชนมีความรับผิดชอบร่วมกันในการวางแผนเตรียมโครงการ และผลที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินการโครงการ เหมาะที่จะใช้สำหรับการพิจารณาประเด็นที่มีความยุ่งยากซับซ้อนและมีข้อโต้แย้งมาก เช่น

^{๑๗} ถวิลวดี บุรีกุล. พลวัตการมีส่วนร่วมของประชาชน: จากอดีตจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐, พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพฯ : บริษัท เอ.พี.กราฟิค ดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒. หน้า ๑๖

^{๑๘} บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy). กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า. ๒๕๔๘, หน้า ๒๙ - ๓๐

การใช้กลุ่มที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง การใช้อนุญาตตุลาการ เพื่อแก้ปัญหาข้อขัดแย้ง และการเจรจาเพื่อหาทางประนีประนอมกัน เป็นต้น

๕. ระดับการร่วมปฏิบัติ เป็นระดับที่ผู้รับผิดชอบโครงการกับประชาชนร่วมกันดำเนินโครงการ เป็นขั้นการนำโครงการไปปฏิบัติร่วมกันเพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๖. ระดับการควบคุมโดยประชาชน เป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วมโดยประชาชน เพื่อแก้ปัญหา ข้อขัดแย้งที่มีอยู่ทั้งหมด เช่น การลงประชามติ แต่การลงประชามติจะสะท้อนถึงความต้องการของประชาชนได้ดีเพียงใด ขึ้นอยู่กับความชัดเจนของประเด็นที่จะลงประชามติและการกระจายข่าวสารเกี่ยวกับข้อดีข้อเสียของประเด็นดังกล่าวให้ประชาชนเข้าใจอย่างสมบูรณ์และทั่วถึงเพียงใด โดยในประเทศที่มีการพัฒนาทางการเมืองแล้ว ผลของการลงประชามติจะมีผลบังคับให้รัฐบาลต้องปฏิบัติตาม แต่สำหรับประเทศไทยนั้น รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันบัญญัติให้ผลของการประชามติมีทั้งแบบที่มีข้อยุติโดยเสียงข้างมาก และแบบที่เป็นเพียงการให้คำปรึกษาแก่คณะรัฐมนตรี ซึ่งไม่มีผลบังคับให้รัฐบาลต้องปฏิบัติตามแต่อย่างใด

บทสรุป

ในประเทศสยามมีแนวคิดเรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตย มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ โดยกลุ่มปัญญาชนที่ไปรับการศึกษาจากประเทศตะวันตก ในขณะนั้นได้มีการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินให้ทันสมัย จัดระบบราชการแผ่นดินแบบใหม่ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ ใช้วิทยาการของโลกตะวันตก ทำให้เป็นที่ยอมรับและไม่ตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจ การที่ประชาชนยังได้รับการศึกษาน้อย จึงยังไม่เข้าใจแก่นแท้ของประชาธิปไตย สังคมไทยยังเป็นสังคมอุปถัมภ์ จึงยังไม่พร้อมที่จะปกครองในระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ.๒๔๗๕ คณะราษฎรได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ในห้วงที่ปกครอง โดยคณะราษฎร ได้พยายามปรับโครงสร้างต่างๆ ให้เป็นประชาธิปไตย แต่ประชาชนยังมีส่วนร่วมน้อย

หลังจากจอมพลสฤษดิ์ยึดอำนาจ รัฐบาลมีอำนาจโดยเบ็ดเสร็จ ประชาชนมีเสรีภาพมีส่วนร่วมทางการเมืองได้น้อย ต่อมาได้มีการเรียกร้องสิทธิทางการเมืองมากขึ้น นำไปสู่ความรุนแรงในเหตุการณ์ ๑๔ ต.ค.๑๖ และ ๖ ต.ค.๑๙ หลังจากนั้นประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น มีความรู้ความเข้าใจมากขึ้น แต่ทหารก็ยังมิบทบาทสำคัญ มีการรัฐประหารอยู่หลายครั้งจนถึงปี ๒๕๔๐ ได้มีรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนที่ให้ความสำคัญการมีส่วนร่วมของประชาชน และสร้างความเข้มแข็งของพรรคการเมือง แต่ก็นำไปสู่การเป็นเผด็จการ รัฐสภา เมื่อเสียงส่วนใหญ่ไม่ฟังเสียงข้างน้อยและมีการทุจริตคอร์รัปชัน นำไปสู่ความเห็นต่างและความแตกแยกของประชาชน

มีการชุมนุมทางการเมืองเป็นเวลานานและนำฝูงชนเข้าทำร้ายกัน ทั้งสองฝ่ายจนมีอาจควบคุมได้ นำไปสู่การรัฐประหาร

ระบอบประชาธิปไตยของไทย นับตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๗๕ จนถึง พ.ศ.๒๕๖๕ ในปัจจุบันเป็นเวลา ๙๐ ปี แต่สิงคโปร์ซึ่งตั้งประเทศได้ ๕๗ ปี โดยพัฒนาความเจริญของประเทศอยู่ในระดับโลก แต่การเมืองไทยยังคงพัฒนาไม่ไกลมาก แม้ว่าจะผ่านพ้นไปนานแล้ว ทหารยังมีบทบาททางการเมือง การพัฒนาทางการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนต้องสร้างความรู้ ความเข้าใจกับประชาชนให้มากขึ้น ให้เข้าใจในบริบทของการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ความมั่นคง ในปัจจุบัน ทั้งในระดับโลก ภูมิภาค และในประเทศ

สังคมไทยอยู่ระหว่างการเปลี่ยนแปลงในโลกยุคใหม่ ข้อมูลข่าวสารได้กระจายไปทั่วโลก ในเวลาอันรวดเร็ว และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในหลายประเทศ เช่น อาหรับสปริง สังคมไทยยังเป็นระบบอุปถัมภ์ยังมีการซื้อสิทธิขายเสียง ยังคงมีการทุจริตคอร์รัปชัน ขาดความจริงจิง ด้านมาตรฐานทางคุณธรรมจริยธรรม ทำให้คนรุ่นใหม่ที่มีความคิดก้าวหน้าต้องการการเปลี่ยนแปลง และมีแนวโน้มจะมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นในทุกวิถีทางและอาจนำไปสู่ความขัดแย้งหากไม่ได้ตามที่ต้องการอาจย้ายไปทำงานในต่างประเทศ โดยเฉพาะเยาวชนที่มีศักยภาพสูง จะทำให้ขาดกำลังคน ขาดพลังในการพัฒนาประเทศ ดังนั้นทุกภาคส่วนควรมีการปรับตัวในด้านต่างๆ ดังนี้

๑. พัฒนาการเมืองการปกครองให้เป็นระบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริงมีการเลือกตั้งอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม นักการเมืองมีคุณธรรมจริยธรรมสามารถเป็นตัวอย่างที่ดีในสังคม เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างตรงไปตรงมา รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เห็นต่างได้แต่ไม่แตกแยก แก้ปัญหาการเมืองด้วยวิถีทางการเมืองไม่ใช่ความรุนแรง ไม่นำกองทัพมาเกี่ยวข้องกับทางการเมือง

๒. พัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญก้าวหน้า ลดความเหลื่อมล้ำของสังคมไทยปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมโดยชุมชนต้องมีส่วนร่วมอย่างสำคัญ

๓. ด้านสังคมอำนวยความสะดวก โดยใช้หลักนิติธรรมต้องแก้ปัญหาาระบบอุปถัมภ์ให้ใช้ระบบคุณธรรมในสังคมไทยสร้างความรู้ความเข้าใจความเป็นพลเมืองให้ทราบสิทธิและหน้าที่ของประชาชนให้ปฏิบัติตามกฎหมาย

ประวัติผู้เขียน

๑. ข้อมูลส่วนตัว

ยศ-ชื่อ-สกุล	พลเอก ธิติชัย เทียนทอง
ยศ-ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ)	General THITICHAI Tiantong
ตำแหน่ง	เสนาธิการทหาร
ตำแหน่ง (ภาษาอังกฤษ)	DEPUTY CHIEF OF JOINT STAFF
วันเดือนปีเกิด	๑๑ ตุลาคม ๒๕๐๗
โทรศัพท์เคลื่อนที่	๐๘ ๑๘๐๔ ๖๙๗๙
E-Mail	: Gen.thitichai@gmail.com
ประวัติการศึกษา	: ปริญญาตรี วทบ. (ทบ.) รร.จปร. : ปริญญาโท การระหว่างประเทศและการทูต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (คณะรัฐศาสตร์) : โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า
ประวัติการทำงาน	: เสนาธิการทหาร ตุลาคม ๒๕๖๕ : รองเสนาธิการทหาร ตุลาคม ๒๕๖๓ : เจ้ากรมยุทธการทหาร ตุลาคม ๒๕๖๒ : รองเจ้ากรมยุทธการทหาร ตุลาคม ๒๕๖๐ : ผู้อำนวยการสำนักวางแผนการฝึกพร้อมและผสม กรมยุทธการทหาร ตุลาคม ๒๕๕๙ : ผู้อำนวยการสำนักปฏิบัติการ กรมยุทธการทหาร ตุลาคม ๒๕๕๘
สถานที่ทำงาน	: กองบัญชาการกองทัพไทย เลขที่ ๑๒๗ ถนนแจ้งวัฒนะ แขวงทุ่งสองห้อง เขตหลักสี่ กรุงเทพฯ ๑๐๒๑๐ โทรศัพท์ ๐ ๒๕๗๕ ๖๑๕๘ โทรสาร ๐ ๒๕๗๕ ๖๑๕๐

บรรณานุกรม

เจมส์ แอล, เครย์ตัน. คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน การตัดสินใจที่ดีกว่าโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม. แปลโดย ศนพ.วันชัย วัฒนศัพท์. ดร.ถวิลวดี บุรีกุล, ผศดร.เมธิศา พงษ์ศักดิ์ศรี, ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริภักดิ์ ออฟเซ็ท, ๒๕๕๑ หน้า ๒๑ - ๒๕

ถวิลวดี บุรีกุล. พลวัตการมีส่วนร่วมของประชาชน: จากอดีตจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐, พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพฯ : บริษัท เอ.พี.กราฟิก ดีไซน์ และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒. หน้า ๑๖

ทักษ์ เฉลิมเกียรติ, ๒๕๒๖, การเมืองระบบพอชนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพมหานคร

บวรศักดิ์ อวรรณโณ และคณะ, รายงานการศึกษา เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : บริษัท เอ.พี.กราฟิก ดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๔, หน้า ๑๐ ๑๕ ๑๘ ๒๕ ๓๑

ปฏิมาภรณ์ อรรถนันทน์, สัญญา เคณาภูมิ โพธิ์สิงห์.(๒๕๖๐) วัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาประชาธิปไตย.วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๐)

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, กระบวนการพัฒนาและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), หน้า ๑๕

วิทยา ชินบุตร, รัฐธรรมนูญกับระบอบประชาธิปไตย, ข่าวรามคำแหง ปีที่ ๔๐ ฉบับที่ ๖ วันที่ ๒๔-๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๓, หน้า ๖

วิลาลินี สิทธิโสภณม “เหตุการณ์ ร.ศ. ๑๓๐ ฐานข้อมูลการเมืองการปกครอง สถาบันพระปกเกล้า. สืบค้นข้อมูล ณ วันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๓. เว็บไซต์

วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, “๗๒ ปี แห่งพัฒนาการของระบอบรัฐธรรมนูญไทย : สภาวะความล้มเหลวในการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย” วารสารสถาบันพระปกเกล้า ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม) หน้า ๗๗

สมบัติ อารังธัญวงศ์, ๒๕๓๙, การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา, สำนักพิมพ์เสมาธรรม, กรุงเทพมหานคร, หน้า ๓๐๖-๓๐๗

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง การมีส่วนร่วม [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก : https://www.ect.go.th/ewt/ewt/ect_th/news_page.php?nid=767 (วันที่ ค้นข้อมูล ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๖๑)

อมร รักษาสัตย์, ศาสตราจารย์ ดร., ประชาธิปไตย : อุดมการณ์ หลักการและแบบอย่างการปกครองหลายประเทศ, สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๕๓ หน้า ๓๒-๓๔

<http://www.royin.go.tvdconyhubebewe>